

Η ελληνική γλώσσα ως όχημα διάδοσης της χριστιανικής διδασκαλίας

Καθ. Μπαμπινιώτης. Ομιλία στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, 10 Μαΐου 2008.

Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Διάλογοι καταλλαγής», αρ. φύλ. 89, Απρ.- Μάιος - Ιούν. 2008

Η Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, μέσα στην ευρύτερη δραστηριότητά της, έχει και ιεραποστολικό χαρακτήρα, αφού με ποικίλες δράσεις της καλλιεργεί, ενισχύει, προβάλλει και διαδίδει την ορθόδοξη χριστιανική πίστη μας. Δεν είναι τυχαίο ότι το παρεκκλησί της Ορθόδοξης Ακαδημίας Κρήτης είναι αφιερωμένο στους ιεραποστόλους Κύριλλο και Μεθόδιο. Με αφορμή το έργο των δύο μεγάλων ιεραποστόλων και το έτος (2008) του Αποστόλου Παύλου θα ήθελα να διατυπώσω ορισμένες σκέψεις ως προς τον ρόλο της γλώσσας σε σχέση με τις προσωπικότητες που αναφέραμε. Θέμα μου: «Η γλώσσα ως όχημα διάδοσης της χριστιανικής διδασκαλίας».

Σπάνια μια γλώσσα έχει συνδεθεί τόσο με μια θρησκεία όσο η ελληνική γλώσσα με τη χριστιανική διδασκαλία. Θα σταθώ σε μερικά σημεία-σταθμούς για τη σύνδεση της ελληνικής γλώσσας με τη χριστιανική διδασκαλία και ευρύτερα με τη θρησκεία, με την Εκκλησία, με τη λατρεία, με την ιεραποστολή, με τον Ελληνισμό.

Γλώσσα και θρησκεία

Επιτρέψτε μου, πρώτα, μερικές γενικές σκέψεις για το θέμα που συζητούμε. Δεν μπορείς να διδάξεις μια οποιαδήποτε θρησκεία, χωρίς να μιλήσεις ζωντανά, πειστικά, λογικά μαζί και βιωματικά, με πάθος, με έμπνευση, με ενθουσιασμό για την πίστη σου. Για να «κοινωνήσεις», όμως, την πίστη σου, πρέπει να **επι-κοινωνήσεις** με τους ανθρώπους, που θέλεις να καταστήσεις κοινωνούς της πίστης σου. **Πρέπει η πίστη να γίνει «κοινωνία».** Η σκέψη να γίνει γλώσσα. Η διδασκαλία να γίνει επι-κοινωνία. Το συναίσθημα και το βαθύτερο βίωμα να γίνουν γλωσσική έκφραση. Πρέπει όλα να κατατείνουν σε μια συνάντηση με τον άλλον. Συνάντηση ουσίας, συνάντηση αγάπης, συνάντηση ζωής. Συνάντηση που θα ξεκινήσει, θα εστιασθεί και θα επιτευχθεί με τη γλώσσα. Το Ευαγγέλιο είναι -μη το ξεχνάμε- «η καλή αγγελία», «το καλό γλωσσικό μήνυμα», «η αγγελία που οδηγεί στη σωτηρία του ανθρώπου» ως «νέα συμφωνία», ως «νέα καθοδήγηση του ανθρώπου», ως «Καινή Διαθήκη». Είναι τόσο σημαντική η γλωσσική ανακοίνωση και επικοινωνήση της χριστιανικής πίστης, ώστε -για να ξεπεραστούν τα εμπόδια που θέτει η γλωσσική επικοινωνία (οι διαφορετικές γλώσσες που μιλούν οι άνθρωποι)- δόθηκε άνωθεν ακόμη και το χάρισμα της γλωσσολαλίας, του να γίνεται δηλ. κατανοητός ο κηρύττων τη νέα πίστη, ο κηρύττων το μήνυμα του Ευαγγελίου, από ανθρώπους που μιλούν άλλες γλώσσες αλλά που με το χάρισμα της γλωσσολαλίας κατανοούν τα λεγόμενα σαν να λέγονται στη γλώσσα τους.

Εν ολίγοις, κάθε μορφή διδασκαλίας της πίστης, εν προκειμένω της χριστιανικής πίστης, δεν κοινωνείται ερήμην της γλώσσας, πραγματώνεται ως γλωσσική επικοινωνία, μέσα από την οποία περνούν η διδασκαλία και τα μηνύματα. Είναι δε τόσο σημαντική η γλωσσική διατύπωση των κειμένων, όπως παραδίδονται, ώστε ενίοτε ένα και, ένα ή (διαζευκτικό), μια αντωνυμία, ένα ρήμα, η θέση μιας λέξης, να καθορίζουν ερμηνευτικά, όπως είναι γνωστό, διαφορετικές δογματικές θέσεις, ακόμη και διαφορετικές ομολογίες. Όπου δε το ιερό κείμενο παίζει και τον ρόλο του νόμου (Π. Διαθήκη, Κοράνι κ.ά.), η γλωσσική διατύπωση και ερμηνεία καθορίζουν και την ίδια τη ζωή των ανθρώπων, όχι απλώς τη θρησκευτική τους πίστη.

Χριστιανική θρησκεία και ελληνική γλώσσα

Η σχέση αυτή πήρε πολλαπλές μορφές και προεκτάσεις. Η απλοποιημένη εξελικτική μορφή της αρχαίας αττικής διαλέκτου αποτέλεσε ό,τι ονομάζεται Αλεξανδρινή Κοινή, γιατί διαμορφώθηκε στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου και, μέσω των κατακτήσεων του Αλεξάνδρου, αναδείχθηκε σε γλώσσα ευρύτερης χρήσης, από την Ελλάδα έως τις Ινδίες. Μιλήθηκε δηλ. κυρίως αλλά και γράφτηκε ως δεύτερη -ενίοτε και ως πρώτη- γλώσσα και από μη Έλληνες. Και γιατί υπήρξε προϊόν μακράς εξελίξεως και γιατί χρησιμοποιήθηκε από ομιλητές που δεν είχαν τα

Ελληνικά ως μητρική γλώσσα, η Ελληνική ως Αλεξανδρινή Κοινή πήρε μια αρκετά απλουστευμένη μορφή στην προφορά της γλώσσας πρώτα και πάνω απ' όλα, αλλά και στη δομή -γραμματική και συντακτική- και, αναπόφευκτα, στο λεξιλόγιο. Σ' αυτή τη γλώσσα γράφτηκαν τα κείμενα της Καινής Διαθήκης.

Σ' αυτή τη γλώσσα μεταφράστηκε (από τους Εβδομήκοντα) και η ίδια η Παλαιά Διαθήκη, σε μετάφραση που καθιερώθηκε περισσότερο και από το πρωτότυπο! Η μετάφραση δε αυτή έγινε, διότι οι «Ελληνιστές» (οι Εβραίοι δηλ. που μιλούσαν Ελληνικά) ήταν τόσο πολλοί που χρειάστηκε να έχουν την Παλαιά Διαθήκη στη γλώσσα που καταλάβαιναν και με την οποία επικοινωνούσαν. Η γλώσσα των κανονικών Ευαγγελίων της Κ. Διαθήκης ποικίλλει, βεβαίως, υφολογικά από Ευαγγέλιο σε Ευαγγέλιο. Άλλοτε είναι πιο απλή, άλλοτε πιο λόγια. Πάντοτε όμως βρίσκεται εντός των ορίων της Αλεξανδρινής Κοινής και, οπωσδήποτε, είναι έτσι γραμμένη, ώστε να είναι κατανοητή στους απλούς ανθρώπους, όπως ξέρουμε ότι ήταν και ο ίδιος ο λόγος του Χριστού. Με παρομοιώσεις και παραδείγματα από την καθημερινή απλή, και μάλιστα αγροτική, ζωή. Με χρήση του προφορικού λόγου και μάλιστα, πολύ συχνά, του άμεσου λόγου -όχι του έμμεσου, που είναι πιο επεξεργασμένος- και επίσης με ευρεία χρήση των ρηματικών προτάσεων, στις οποίες κυριαρχεί το ζωντανό, προσωπικό, βιωματικό ύφος αντί του περιγραφικού-διαπιστωτικού αποστασιοποιημένου ύφους των ονοματικών προτάσεων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οσάκις μιλούμε για το ποια ήταν η μορφή και η δομή της Αλεξανδρινής Κοινής, η γλώσσα του Ευαγγελίου είναι εκείνη που θεωρείται ως το πιο χαρακτηριστικό δείγμα. Βέβαια, από τον 1ο αιώνα π.Χ. είχε αρχίσει να έχει απήχηση στους λογίους και γενικότερα στους μορφωμένους το κίνημα του Αττικισμού. Με την εμφάνισή του μάλιστα διαμορφώθηκε, όπως είναι γνωστό, μια διπλή παράδοση στη χρήση της Ελληνικής: Αφ' ενός μεν χρησιμοποιήθηκε η «αττικιστική» μορφή, που μιμείται την αρχαία αττική διάλεκτο και αποτέλεσε τη γραπτή γλώσσα, την ονομαζόμενη λόγια παράδοση η οποία εξελίχθηκε σε ό,τι είναι γνωστό ως καθαρεύουσα. Παράλληλα όμως συνέχισε να χρησιμοποιείται, διαρκώς εξελισσόμενη προς απλούστερες μορφές, η Αλεξανδρινή Κοινή ή Κοινή του Ευαγγελίου, που αποτέλεσε την προφορική Ελληνική και μετεξελίχθηκε σε ό,τι ονομάζουμε δημοτική.

Την περίοδο που αναδεικνύεται ο Χριστιανισμός σε επίσημη γλώσσα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δηλ. του Βυζαντίου, εννοώ τον 4ο μ.Χ. αιώνα, οι Μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας μας, ο Βασίλειος, ο Γρηγόριος και ο Ιωάννης, υιοθετούν στον λόγο τους την αττικιστική παράδοση, δηλ. απομακρύνονται από την απλή γλώσσα του Ευαγγελίου, από την Κοινή, διαμορφώνοντας έτσι την επίσημη μορφή λόγου των πατερικών κειμένων και της Εκκλησίας μας γενικότερα. Τολμώ να υποστηρίξω πως, αν οι τρεις Μεγάλοι Ιεράρχες μας είχαν υιοθετήσει την Κοινή του Ευαγγελίου, τότε πιθανότατα -με τη δύναμη του παραδείγματός τους και του λόγου της Εκκλησίας- θα είχε γενικευθεί η Κοινή και δεν θα υπήρχε στην Ελληνική πρόβλημα γλωσσικής διμορφίας. Οπωσδήποτε, οι Μεγάλοι Πατέρες προτίμησαν τη λόγια γλώσσα της εποχής τους, την αττικιστική, για συγκεκριμένους λόγους:

- Για να μιλήσουν για τη νέα θρησκεία με μια καλλιεργημένη ήδη γλώσσα που παρείχε λεπτές γλωσσικές διακρίσεις καίριων εννοιών.
- Για να χρησιμοποιήσουν τη μορφή γλώσσας που επικρατούσε μεταξύ των μορφωμένων της εποχής και μάλιστα των ελληνικής μορφώσεως, που υποτιμούσαν τους Χριστιανούς ως απαίδευτους.
- Για να αντιμετωπίσουν με γλωσσική επάρκεια τα προβλήματα των πολλών αιρέσεων που τις περισσότερες φορές ακροβατούσαν στη λέξη.

Τη λόγια μορφή της εκκλησιαστικής γλώσσας ενίσχυσε καθοριστικά η γλώσσα της λατρείας. Η γλώσσα της Θ. Λειτουργίας του Ιωάννη του Χρυσοστόμου και της Θ. Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου έπαιξε σημαντικό ρόλο σ' αυτό. Το ίδιο και η γλώσσα των Ύμνων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, της Υμνολογίας όλων των χρόνων του Βυζαντίου με τους μεγάλους Βυζαντινούς ορθόδοξους υμνογράφους.

Έτσι, η ελληνική γλώσσα όχι μόνο συνδέθηκε με την ορθόδοξη πίστη και την ορθόδοξη λατρεία, αλλά ανατροφοδότησε γλωσσικά την Ελληνική, αφού οι λέξεις της λόγιας παράδοσης

γίνονταν κτήμα και του απλού λαού και επηρέαζαν τη γλωσσική του έκφραση. Ένα πλήθος εκκλησιαστικών φράσεων από το Ευαγγέλιο, τη Θ. Λειτουργία και την Υμνογραφία (ιδίως της Μ. Εβδομάδος) έχουν περάσει στην καθημερινή γλώσσα του λαού. (Μερικά παραδείγματα: αγρόν ηγόρασε, αντί του μάννα χολήν, άξιος ο μισθός του, από καταβολής κόσμου, από τον Άννα στον Καϊάφα, άρον-άρον, άρρητα ρήματα, ας όψεται, άσωτος υιός, διά το θεαθήναι τοις ανθρώποις, διά τον φόβον των Ιουδαίων, δόξα σοι ο Θεός, είπα και ελάλησα, εκ του πονηρού, επί ξύλου κρεμάμενος, να θέσω τον δάκτυλον εις τον τύπον των ήλων, ζωή χαρισάμενη κ.λπ.)

Για πολλούς αιώνες, μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα, η διπλή γλωσσική παράδοση ήταν ευρύτερα αποδεκτή και μόλις περί το 1800, με τη διαμάχη του **Ευγένιου Βούλγαρη** με τον Ιώσηπο Μοισιόδακα και τους υποστηρικτές της μιας και της άλλης πλευράς, ανακλύπτει το γνωστό γλωσσικό ζήτημα. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι όταν χρειάστηκε η Ορθόδοξη Εκκλησία να αντιμετωπίσει το κύμα του προσηλυτισμού που πήγε να περάσει στον λαό από ιερωμένους άλλων χριστιανικών ομολογιών, οι οποίοι χρησιμοποίησαν τη δημοτική για να προσελκύσουν απλούς λαϊκούς ανθρώπους, τότε και οι Ορθόδοξοι ιερωμένοι άρχισαν να χρησιμοποιούν την απλούστερη Ελληνική, τη δημοτική γλώσσα, για να στηρίξουν τον λαό στην ορθόδοξη πίστη του με το κήρυγμά τους, εισάγοντας μια μορφή γλώσσας που έχει χαρακτηριστεί ως εκκλησιαστικός δημοτικισμός. Ας μη ξεχνάμε ότι στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, σ' αυτό το **εθνικο-πνευματικό κίνημα παιδείας που προετοίμασε ιδεολογικά την Ελληνική Επανάσταση του '21**, οι ορθόδοξοι ιερωμένοι (από απλοί διάκονοι έως διακεκριμένοι επίσκοποι) είναι αυτοί που χρησιμοποίησαν την απλή ελληνική γλώσσα για να μεταφράσουν και να σχολιάσουν τα αρχαία κείμενα, αυτά που χρησίμευσαν ως βάση για την τόνωση του εθνικού φρονήματος του υπόδουλου Ελληνισμού.

Κύριλλος και Μεθόδιος: Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων

Η κορύφωση της αξιοποίησης της γλώσσας στην ιεραποστολή είναι έκγλυφη στην περίπτωση του ιεραποστολικού έργου των αδελφών Κωνσταντίνου (μετέπειτα Κυρίλλου, όταν εκάρη μοναχός στα τέλη του βίου του) και Μεθοδίου, που κατάγονταν από τη Θεσσαλονίκη. Λόγιος ο Κωνσταντίνος / Κύριλλος, σπουδασμένος, καθηγητής, προστατευόμενος του διαπρεπούς λογίου Πατριάρχη Φωτίου. Μοναχός από νωρίς ο Μεθόδιος, οργανωτικός, δημιουργικός, στα βήματα του Κυρίλλου, με συμπληρωματικό ρόλο, επίσης προστατευόμενος από τον Φώτιο.

Κύριλλος και Μεθόδιος είναι αυτοί που εκχριστιάνισαν τη Μοραβία (σημερ. Τσεχία και Σλοβακία) και μετέπειτα την Παννονία (σημερ. Ουγγαρία). Έλληνες και Σλάβοι μαθητές τους συνέχισαν το έργο τους αργότερα στη Βουλγαρία και σε άλλες χώρες των Βαλκανίων, φθάνοντας μέχρι την Πολωνία και αργότερα μέχρι τη Ρωσία.

Οι δύο Βυζαντινοί ιεραπόστολοι του 9ου αιώνα βρέθηκαν σε λαούς που θρησκευτικά δεν είχαν σχέση με τον Χριστιανισμό και γλωσσικά διέθεταν μόνο προφορικό λόγο. Δεν είχαν γραφή. Έτσι οι δύο ιεραπόστολοι, με προεξάρχοντα τον λόγιο Κύριλλο (Κωνσταντίνο τότε ακόμη), χρειάστηκε πρώτα απ' όλα να δημιουργήσουν, να εφαρμόσουν και να διδάξουν ένα σύστημα γραφής στο οποίο θα έγραφαν μεταφρασμένη τη χριστιανική διδασκαλία του Ευαγγελίου (αρχικά τα αποσπάσματα που διαβάζονταν στη Θ. Λειτουργία) και την ίδια τη Θ. Λειτουργία. Αυτό που έκαναν στη πράξη -σαν να ήταν γλωσσολόγοι και όχι απλοί ιεραπόστολοι- ήταν να παραστήσουν με γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου τις φωνητικές αξίες των φθόγγων της Σλαβικής, γεγονός που απαιτούσε γνώσεις και φαντασία. Έτσι δημιούργησαν αρχικά το γλαγολιτικό αλφάβητο, το οποίο αργότερα χρειάστηκε να απλοποιηθεί αρκετά και να αποτελέσει το σημερινό κυριλλικό αλφάβητο (από το όνομα του Κυρίλλου που του έδωσε την πρώτη μορφή, μολοντί αργότερα απλοποιήθηκε σημαντικά από τον Μεθόδιο). Ας θυμίσουμε εδώ ότι αυτό ήταν το δεύτερο αλφάβητο, που προήλθε από το αλφάβητο της Ελληνικής, επαυξημένο με έναν αριθμό παραγώγων γραμμάτων, για να αποδώσει τους φθόγγους της Σλαβικής (γλώσσα η οποία χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία ουρανικών συμφώνων). **Το πρώτο αλφάβητο που προήλθε από την Ελληνική είναι, ως γνωστόν, το λατινικό αλφάβητο, δηλ. το ελληνικό δυτικό (όπως λεγόταν) αλφάβητο της Εύβοιας (Χαλκίδος)**, που μεταφέρθηκε από τους

Έλληνες εποίκους στην Κάτω Ιταλία (Μεγάλη Ελλάδα) απ' όπου και γενικεύθηκε στον αρχαίο ιταλικό χώρο.

Αξίζει να τονισθεί ότι με τη δημιουργία - μέσω του κυριλλικού αλφαβήτου - γραπτού λόγου της αρχαίας Σλαβικής (τής λεγόμενης Σλαβονικής) όχι μόνο διαδόθηκαν μέσω αυτής τα κείμενα της Θ. Λειτουργίας, τα αναγνώσματα του Ιερού Ευαγγελίου και ολόκληρη η Κ. Διαθήκη (μεταφράστηκε από τον Μεθόδιο και τους μαθητές του) καθώς και κείμενα των Πατέρων, αλλά η απόκτηση γραφής και η δημιουργία γραπτού λόγου έκαναν ώστε να αναπτυχθεί και σλαβονική φιλολογική γλώσσα που επέδρασε γενικότερα στην πολιτιστική ανάπτυξη των Σλάβων. Με το εξελιγμένο και εξειδικευμένο για τη γλώσσα τους αλφάβητο οι Σλάβοι εκφράστηκαν γραπτώς και δημιούργησαν αργότερα μεγάλα κείμενα λογοτεχνίας αλλά και ορθόδοξης θεολογίας. Εισ αναγνώριση αυτού του σημαντικού έργου για τον Χριστιανισμό και της περαιτέρω προσφοράς τους στην πολιτιστική ανάπτυξη των νέων σλαβικών λαών, ο πάπας Ιωάννης Παύλος Β΄ στα νεότερα χρόνια (το 1981) ανακήρυξε τους Θεσσαλονικείς ιεραπόστολους Κύριλλο και Μεθόδιο «αγίους προστάτες της Ευρώπης»... (αλλά και τον ...σφαγέα των Σλάβων Στέπινας! -ΛΜΔ)

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι οι δύο ιεραπόστολοι ήταν γλωσσομαθείς, γνώριζαν δε τη Σλαβική από την εποχή που ο πατέρας τους ως δρουγγάριος του Θέματος της Θεσσαλονίκης είχε αρμοδιότητα και επί των Σλάβων. Ο Κύριλλος μάλιστα γνώριζε επιπλέον Αραβικά και Εβραϊκά. Η επιμονή των Θεσσαλονικέων ιεραποστόλων να τελείται η Λειτουργία στη Σλαβονική - και όχι στη Λατινική, όπως υποστήριζαν οι δυτικοί ιερείς - εδραίωσε τη σλαβική γλώσσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία των διαφόρων σλαβικών χωρών και απέτρεψε την διά της Λατινικής κατίσχυση της Δυτικής Ρωμαιοκαθολικής ομολογίας.

Γλωσσολογία και μετάφραση της Αγίας Γραφής

Το πρόβλημα που αντιμετώπισαν εξ αρχής οι ιεραπόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος – εκτός των άλλων– ήταν το οξύ πρόβλημα της γλώσσας στην οποία θα διδασκόταν το Ευαγγέλιο και τα κείμενα της Θ. Λειτουργίας εν συνεχεία και τα πατερικά, ώστε να γίνουν κατανοητά από τους Σλάβους και να πιστέψουν στη διδασκαλία του Ευαγγελίου. Ορθώθηκε, λοιπόν, και πάλι το εμπόδιο κάθε ιεραποστολικής προσπάθειας, το εμπόδιο της γλώσσας. Στην περίπτωση μάλιστα των Σλάβων, που δεν είχαν γραφή, το εμπόδιο ήταν ακόμη μεγαλύτερο, γιατί για να υπάρξει μετάφραση του Ευαγγελίου και της Θ. Λειτουργίας, ώστε να διαβάζονται οι αρχές της διδασκαλίας του Χριστού και να τελείται η Θ. Λειτουργία, έπρεπε πρώτα να δημιουργηθεί ένα σύστημα γραφής και να διδαχθεί η γραφή αυτή στους νεήλυδες στη χριστιανική πίστη. Αυτό και έγινε, όπως είδαμε, με την επινόηση του κυριλλικού αλφαβήτου, τροποποίηση και προσαρμογή του ελληνικού αλφαβήτου στις ανάγκες παράστασης της σλαβικής γλώσσας.

Με την ευκαιρία αυτή συνειδητοποιούμε ότι το έργο της ιεραποστολής σε νεοφώτιστους Χριστιανούς οι οποίοι δεν διαθέτουν γραφή (συνέβη, στην πράξη, με την ιεραποστολή σε Αφρικανούς και σε διάφορες φυλές του Ειρηνικού και της Ασίας) περιλαμβάνει δύο γλωσσικά στάδια: α) τη δημιουργία γραφής και β) τη μετάφραση του Ευαγγελίου στη γλώσσα των προσερχομένων στη χριστιανική πίστη. Βεβαίως, προϋποτίθεται ένα προγενέστερο ακόμη στάδιο: η εκμάθηση της γλώσσας των προσηλυτιζομένων από τον ασκούντα το ιεραποστολικό έργο. Για να διδάξεις το Ευαγγέλιο της νέας θρησκείας, πρέπει πρώτα να μάθεις ο ίδιος τη γλώσσα των μελλοντικών πιστών.

Η ανάγκη αυτή απασχόλησε τη γλωσσική επιστήμη και οδήγησε σε σημαντικές αρχές ανάλυσης και μετάφρασης σε διάφορες γλώσσες. Από τους πιο γνωστούς γλωσσολόγους που ασχολήθηκαν με τη μετάφραση είναι ο Kenneth Pike, Αμερικανός στρουκτουραλιστής γλωσσολόγος, πρωτοπόρος σε θέματα φωνολογικής και μορφολογικής (γραμματικής) ανάλυσης.

Ειδικότερα ως προς τη μετάφραση (όταν είχε λυθεί το πρόβλημα της γραφής), προέκυψε το μείζον θέμα πώς μεταφράζεις το Ευαγγέλιο σε πολιτισμούς τελείως διαφορετικούς και σε γλώσσες επίσης τελείως διαφορετικές ως δομή από τις ινδοευρωπαϊκές. Ό,τι προκρίθηκε γενικότερα ήταν η ελεύθερη νοηματική μετάφραση (αντί της πιστής κατά λέξιν μεταφράσεως που συχνά ήταν αδύνατη έως κωμική!) Προκρίθηκε δηλ. η μετάφραση που απέδιδε τα νοήματα

της διδασκαλίας του Ευαγγελίου, ξεπερνώντας τη δυσκολία από την έλλειψη λέξεων που θα απέδιδαν τις έννοιες της χριστιανικής διδασκαλίας -ιδίως σε δογματικό επίπεδο- με τη χρήση περιφραστικών δηλώσεων και με τη δημιουργία νεολογισμών, όσο το δυνατόν με μεγαλύτερη ετυμολογική διαφάνεια. Ανάλογα προβλήματα ξεπεράστηκαν και στον τομέα της Γραμματικής (χρόνοι και ποιόν ενεργείας ρημάτων, αντωνυμίες προσωπικές, μετοχές κ.ά.) και, βεβαίως, της Σύνταξης.

Τελικά, αναπτύχθηκε μια ολόκληρη θεωρία και τεχνική της μετάφρασης για ιεραποστολικούς σκοπούς που χρησιμοποίησε κυρίως η προτεσταντική και η ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Ορισμένες μάλιστα τεχνικές ανάλυσης της γλώσσας (σε φωνήματα, μορφήματα κ.λπ.) βοήθησαν στην ανάπτυξη του αμερικανικού στρουκτουραλισμού, της Σχολής που επικράτησε στην Αμερική πριν από τη Γενετική - Μετασχηματιστική γλωσσολογία του Noam Chomsky.

Επ' ευκαιρία θα ήθελα να αναφερθώ, δι' ελαχίστων μόνο, στο θέμα της γλώσσας τελέσεως της Θ. Λειτουργίας στις Ορθόδοξες Εκκλησίες που λειτουργούν σε ξένες χώρες (Αμερική, Αυστραλία, Καναδά, Ευρώπη κ.ά.). Το πρόβλημα που αναφύεται μονίμως είναι κατά πόσον πρέπει η Θ. Λειτουργία να τελείται στην ξένη γλώσσα (δηλ. από μετάφραση) ή στην Ελληνική του πρωτοτύπου; Και οι δύο πρακτικές ακολουθούνται. Ωστόσο, θεωρώ προσωπικά ότι η Θ. Λειτουργία, εκ της φύσεώς της, έχει τελετουργικό χαρακτήρα (δεσπόζει ο ευχαριστιακός χαρακτήρας, η τέλεση του μυστηρίου της Θ. Ευχαριστίας), γι' αυτό και πρέπει να τελείται στη γλώσσα του πρωτοτύπου, ο δε πιστός να παρακολουθεί τα δρώμενα με εγκόλπιο που θα περιέχει αντικρουστά πρωτότυπο και μετάφραση (και μάλιστα σε μετάφραση ενισχυμένη με λίγα επεξηγηματικά σχόλια ως προς τα στάδια της τέλεσης του μυστηρίου). Το κήρυγμα μπορεί να γίνεται στην ξένη γλώσσα, όπως και ορισμένες ευχές ή και ύμνοι μπορεί να εκφωνούνται και στην ξένη γλώσσα, που για τους περισσότερους Ομογενείς (τρίτης και πλέον γενιάς) είναι και η μητρική τους γλώσσα. Όμως η ελληνική γλώσσα του πρωτοτύπου, με το τελετουργικό της ύφος και περιεχόμενο, δεν πρέπει να υποκαθίσταται εξ ολοκλήρου από μετάφραση, γιατί οι λέξεις στο πέρασμα από τη μια γλώσσα στην άλλη γλώσσα χάνουν σε σημαντικό βαθμό το σημασιολογικό τους περιεχόμενο και το βιωματικό τους φορτίο, στοιχεία απαραίτητα στον μυστηριακό χαρακτήρα της Θ. Λειτουργίας.

Άλλο είναι, νομίζω, το εγχείρημα που έγινε στην Ελλαδική Ορθόδοξη Εκκλησία επί του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου, μετά το Ευαγγέλιο στο πρωτότυπο, να αναγιγνώσκεται και η απόδοσή του σε έγκυρη νεοελληνική μετάφραση, για να γίνεται περισσότερο κατανοητό και από πιστούς που δεν μπορούν να παρακολουθήσουν εύκολα έστω και την απλή (αλλά πάντως αρχαία) γλώσσα του Ευαγγελίου. Στο κάτω-κάτω η διπλή προσέγγιση (όταν δηλ. συνυπάρχει η ανάγνωση του πρωτοτύπου κειμένου) εντυπώνεται καλύτερα στη μνήμη κάθε πιστού. Προσωπικά, πιστεύω ότι μια τέτοια δεύτερη ανάγνωση θα ωφελούσε ευρύτερα, δοθέντος ότι στις 2.000 χρόνια που μάς χωρίζουν από την αρχική διατύπωση του Ευαγγελίου σημειώθηκαν και γλωσσικές μεταβολές, έτσι ώστε κάποια χωρία του Ευαγγελίου, ιδίως δε των επιστολών του Παύλου, να γεννούν -όπως είναι φυσικό- περιορισμένης εκτάσεως δυσκολίες στην κατανόηση, λόγω κυρίως της αλλαγής των σημασιών ή της αχρησίας λέξεων που χρησιμοποιούνταν στην Ελληνική των χρόνων του Χριστού αλλά και λόγω της μειωμένης επαφής των μαθητών μας στο Σχολείο με «τα παλιότερα Ελληνικά» μας (τον αρχαίο λόγο και τη λόγια παράδοση).

Η γλώσσα του Αποστόλου Παύλου

Η τελευταία παρατήρηση μάς φέρνει στη μεγαλύτερη μορφή της πρώιμης χριστιανικής ιεραποστολής, στον Απόστολο των Εθνών Παύλο, στη μνήμη του οποίου είναι αφιερωμένο το τρέχον έτος 2008.

Στις λίγες σκέψεις που θα θέσω υπό την κρίση σας θα ήθελα να αρχίσω με την παρατήρηση ότι «τύχη αγαθή» το έτος 2008 έχει ανακηρυχθεί και έτος διαπολιτισμικού διαλόγου και έτος του Παύλου. Αναρωτιέμαι, λοιπόν, μήπως η ιεραποστολή του Παύλου, αν την δει κανείς

στην ευρύτερή της έννοια, ήταν μαζί και η διάδοση μιας νέας μορφής πολιτισμού, αυτής που υπαγόρευε ο Χριστιανισμός και που έφερνε ο Παύλος να συναντήσει άλλους μεγάλους πολιτισμούς, άλλα δηλ. συστήματα αξιών, όπως ο ελληνικός πολιτισμός, ο ιουδαϊκός, ο ρωμαϊκός, ο ανατολικός. Έργο του Παύλου ήταν να μυήσει ανθρώπους που προέρχονταν από πολιτισμούς που είχαν άλλη σύλληψη της ζωής και άλλη θέση σ' αυτή για τον άνθρωπο και για ό,τι υπάρχει -αν δέχονταν ότι υπάρχει - πέρα από τον άνθρωπο και την επίγεια ζωή του. Με τον Παύλο πραγματώνεται -σε μικρογραφία αρχικά για να γιγαντωθεί αργότερα- μια **συνάντηση πολιτισμών** και ίσως, αν το δει κανείς διαφορετικά, και μια «**σύγκρουση πολιτισμών**», αιώνες πριν διατυπωθεί ως θεωρία στον αιώνα μας από τον Hattington! Βέβαια, ο Παύλος θα πει εδώ, στον δικό μας τόπο, στην Ελλάδα, και μάλιστα στην Πνύκα των Αθηνών μπροστά στον βωμόν «τω αγνώστω θεώ» ότι η διδασκαλία του Χριστού έρχεται να συμπληρώσει και να δείξει ποιος είναι αυτός ο άγνωστος Θεός. Δεν προβάλλει δηλ. τη σύγκρουση, αλλά τη συμπληρωματικότητα των θρησκευτικών αξιών που συνιστούσαν, εν προκειμένω, τους δύο πολιτισμούς. Άλλωστε, η βαθιά ελληνική μόρφωση του Παύλου, η γνώση της ελληνικής γλώσσας, κοινής τότε γλώσσας των μορφωμένων -και όχι μόνον-, του επέτρεπε να κάνει τέτοιες συγκρίσεις και συνδέσεις. Ακόμη - μην το ξεχνάμε - **η Ταρσός της Κιλικίας, όπου γεννήθηκε και μορφώθηκε ο Παύλος κατά τη μαρτυρία του Στράβωνος «υπερβέβληται και Αθήνας και Αλεξάνδρειαν».**

Θα ήμουν πολύ θρασύς -και ανάξιος συνάμα- να επιχειρήσω να αποτιμήσω εγώ -ένας μη θεολόγος- το έργο και την προσφορά του Παύλου, της μεγαλύτερης ίσως μεταχριστιανικής προσωπικότητας που γνώρισε ο Χριστιανισμός και που οδήγησε σταθερά τα βήματα της ορθόδοξης πατερικής θεολογίας. Δεν θα το αποτολμήσω. Επιτρέψτε μου μόνο να εκφράσω μερικές σκέψεις για μια διάσταση του Παύλου που ίσως μπορώ κι εγώ -ως γλωσσολόγος- να εκτιμήσω: για τη γλώσσα των επιστολών του Παύλου.

Τα κείμενα του Παύλου συνιστούν ένα γλωσσικό συνεχές (continuum) στο οποίο αξιοποιείται μια σειρά εκφραστικών μέσων: από το λογικό επιχείρημα ως την προσωπική μαρτυρία και τη βιωματική προσέγγιση. Με το λογικό επιχείρημα αποσκοπεί στην πειθώ για την αλήθεια της διδασκαλίας του Χριστού και στο να δείξει το βαθύτερο νόημα της θείας οικονομίας που επιτελείται με την παρουσία του Υιού του Θεού επί της γης ως σωτήρος του γένους των ανθρώπων. Μεταφέρει το μήνυμα της βασιλείας του Θεού και της πίστης στον τριαδικό Θεό. Με τη «βιωματική έκρηξη» («ζω δε ουκέτι εγώ• ζη δ' εν εμοί ο Χριστός»), εκφράζοντας την αγωνία και τον αγώνα της αναζήτησης του Θεού, της «θέωσης», ο Παύλος συνεπαίρνει τον αναγνώστη όχι πια σε λογικό αλλά σε βιωματικό-συγκινησιακό επίπεδο. Η αναφορά στην αγάπη, στην απόλυτη αγάπη (το κατ' εξοχήν μήνυμα του Χριστού) σε συνδυασμό με την πίστη και την ελπίδα, αλλά με την αγάπη -στον γνωστό «Ύμνο της αγάπης»- να υπερέχει («**νυνί δε μένει πίστις, ελπίς, αγάπη τα τρία ταύτα• μείζων δε τούτων η αγάπη**») και το μήνυμα ότι είναι ένας ο Χριστός και μία η σωτηρία για κάθε άνθρωπο της γης πέρα από διακρίσεις εθνικότητας, κοινωνικής θέσης ή φύλου («**ουκ ένι Ιουδαίος, ουδέ Έλλην• ουκ ένι δούλος, ουδέ ελεύθερος• ουκ ένι άρσεν ή θήλυ• πάντες γαρ υμείς είς εστε εν Χριστώ**»), η περίφημη οικουμενικότητα της παύλειας χριστιανικής διδασκαλίας, όλα έχουν την έκφραση και την απήχησή τους στη γλώσσα του Παύλου. Γλώσσα δυναμική, πειστική, ελκυστική, επαναστατική, κριτική, λογική αλλά και συναισθηματική, με δυο λόγια γλώσσα συναρπαστική.

Στο κείμενο του Παύλου, όπως συμβαίνει με όλα τα μεγάλα κείμενα μεγάλων διανοητών, βιώνεις την εκφραστική δύναμη, την ένταση που μπορεί να σηκώσει η ελληνική γλώσσα όταν η έκφραση ακολουθεί τα πετάγματα της σκέψης και τον εσωτερικό παλμό που την δονεί. Στο κείμενο των Επιστολών αξιοποιούνται όλες οι επιλογές που παρέχει η γλώσσα γενικά και η καλλιεργημένη ελληνική γλώσσα ειδικότερα, ώστε να χτίζεται δημιουργικά από «μάστορες» του λόγου όπως ο Παύλος το οικοδόμημα ενός δυνατού και επιβλητικού γραπτού κειμένου. Αναφέρομαι στις επιλογές που παρέχουν το λεξιλόγιο, η γραμματική, η σύνταξη, η θέση των λέξεων, οι νεολογισμοί, οι συνειρμικές συνδέσεις, οι αντιθέσεις, τα μέρη του λόγου, οι παραλληλισμοί (παρηχήσεις, λεξιλογικές επαναλήψεις και, κυρίως, όμοιες συμμετρικές συντακτικές και γραμματικές δομές), γιατί βέβαια ένα μεγάλο κείμενο είναι «μεγάλο» ανάλογα με

το πόσο αξιοποιεί τις δυνατότητες που παρέχει η γλώσσα.

Ειδικότερα, η γλώσσα του Παύλου έχει τον δυναμισμό της πειθούς και τη συγκίνηση της αγωνίας για το πόσο θα καταφέρει να βοηθήσει τον αναγνώστη με τον λόγο του. Έχει συχνά την αίσθηση -που αναδύεται μέσα από τη γραφή του- ότι τη γραφή του Παύλου την βασανίζει η αίσθηση της προσωπικής ευθύνης και ο φόβος μήπως δεν μπορέσει να «αναπαύσει» τον αναγνώστη. Κάτι ακόμη. Ενώ η γλώσσα των Ευαγγελίων είναι συγκριτικά απλή, περιγραφική της διδασκαλίας των λόγων, των θαυμάτων και του όλου έργου του Χριστού συμπεριλαμβανομένων της θυσίας και του πάθους Του (με εξαίρεση το Ευαγγέλιο του Ιωάννη που επιμένει στα πνευματικά θέματα της διδασκαλίας του Χριστού), η γλώσσα του Παύλου έχει τελείως διαφορετικό ύφος: Φέρει το βάρος της προσωπικής μαρτυρίας, αναλύει την ουσία και το μήνυμα της διδασκαλίας του Χριστού, κρίνει, σχολιάζει, εμπνέει, διδάσκει, ψέγει, ανοίγει την καρδιά του, παραπονείται, κατανοεί, συγχωρεί, συμβουλεύει, πάσχει και συμπάσχει, πονάει και συμπονεί, αγαπάει. Ως ύφος και ως πρόθεση οι Επιστολές του Παύλου επιτελούν διαφορετικό ρόλο, αυτόν της ιεραποστολής και της προσωπικής μαρτυρίας, και φυσικά υπαγορεύουν διαφορετική χρήση της γλώσσας.

Το βέβαιο είναι ότι, όπως συμβαίνει με τα μεγάλα πνεύματα, η γλώσσα του Παύλου ακολούθησε το σπάνιο πνεύμα του, πέταξε εξίσου ψηλά με τη σκέψη του, την αποκάλυψε, μάς τη φανέρωσε. Έτσι μάς συγκινεί, μάς πείθει, μάς συνεπαίρνει. Θα μπορούσε, αλήθεια, να σκεφθεί κανείς μεγαλύτερη αξιοποίηση του προνομίου της ελληνικής γλώσσας από το να γίνει το όχημα μετάδοσης της σκέψης του Παύλου και μαζί το όχημα διάδοσης της χριστιανικής διδασκαλίας με την οικουμενική διάσταση που πήρε;

Προσπάθησα να δώσω μερικές πτυχές του θέματος της γλώσσας στην ευρύτερη λειτουργία της ιεραποστολής. Ελπίζω να μπόρεσα να δείξω έστω και αμυδρά τη στενότερη ιστορική σχέση που συνδέει την ελληνική γλώσσα και την ελληνική γραφή με τη χριστιανική διδασκαλία και τη χριστιανική ιεραποστολή. Μη ξεχνάμε ποτέ ότι το όνομα του Χριστού που σηματοδοτεί την πίστη και τη θρησκεία μας και **οι λέξεις-έννοιες που χρησιμοποιούνται καθολικά για να δηλώσουν την Εκκλησία είναι ελληνικές**: Christ και christian και église ή church ή Kirche αλλά και apostle και bishop και clergy και clerical είναι διεθνείς ελληνικές λέξεις και έννοιες. **Όλα αυτά δεν σηματοδοτούν μια ιδιαίτερη σχέση που αξίζει να την νιώσουμε πρώτοι εμείς και να συνειδητοποιήσουμε τη σημασία τους;**

πηγή: <http://www.babiniotis.gr/wmt/webpages/index.php?lid=1&pid=7&catid=M>

www.imdleo.gr